

Leerlijn Relationele en Seksuele Vorming

Secundair onderwijs

Thema en OD:

In deze kolom vind je de onderwijsdoelen (OD) zoals deze zijn opgelegd vanuit de overheid, opgedeeld in 9 grote thema's. Wanneer het nummer van een onderwijsdoel geen bijzondere vermelding heeft, geldt het voor alle onderwijstypes en finaliteiten (en in de eerste graad zowel voor de A- als B-stroom). Indien er wel een onderscheid is, wordt een lettercode toegevoegd aan het nummer van het onderwijsdoel:

A = geldig in de A-stroom
B = geldig in de B-stroom

do = geldig in richtingen met finaliteit doorstroom
dbl = geldig in richtingen met dubbele finaliteit
arb = geldig in richtingen met finaliteit arbeidsmarkt

Voorbeeld: 6.11 (arb), 6.24 (dbl) en 6.43 (do) zijn eigenlijk dezelfde onderwijsdoel, aangepast naar de verschillende finaliteiten: "De leerlingen bespreken bij de mens de bevruchting en factoren die de ontwikkeling van embryo en foetus beïnvloeden."

De onderwijsdoelen die **vet** zijn, zijn de meest relevante onderwijsdoelen voor dat thema, de andere kunnen ook aan het thema gelinkt worden afhankelijk van de insteek van je les. Je kan op www.onderwijsdoelen.be opzoeken wat elk onderwijsdoel precies inhoudt. De overheid heeft de onderwijsdoelen erg breed geformuleerd om scholen zoveel mogelijk ruimte voor een eigen pedagogisch project te geven. We raden scholen dan ook aan om goed te luisteren naar wat er leeft bij hun leerlingen, en in te spelen op hun vragen en noden rond seksuele gezondheid. Je kan daarvoor aansluiten bij én verder gaan dan (!) de minimumdoelen.

Leerdoelen:

Hier vind je leerdoelen die Sensoa heeft opgesteld, opgedeeld in 16 kleinere thema's. De leerdoelen zijn dezelfde voor de hele secundaire school. De invulling verschilt nog een beetje per leeftijdsgroep, zoals je in de leeftijdskolommen kan zien. Als je op het thema klikt, bijv. '[Lesgeven over puberteit](#)', vind je een uitgebreidere uitleg over wat je dan kan vertellen tijdens de les, welke lesmaterialen je kan gebruiken en handige didactische tips. De leerdoelen en lesinhouden zijn bepaald op basis van de seksuele ontwikkeling van Vlaamse jongeren, en zijn concreter of uitgebreider dan de onderwijsdoelen die de overheid oplegt.

Toewijzen:

In deze kolom kan je aangeven aan welk leerjaar, welk vak en/of welke leraar je een doel toewijst. Of wie het de lesvoorbereiding voor een bepaald thema maakt en deelt met de collega's. Denk eraan: als je je les wil voorbereiden vind je heel wat hulp als je op het thema klikt.

Secundair onderwijs

Thema en OD	Leerdoelen. De jongeren...	12 – 14 jaar	14 – 16 jaar	16 – 18 jaar	Toewijzen
Lichamelijke ontwikkeling en puberteit 1ste graad 1.1 + 1.7 + 1.16° + 1.18 + 1.19 + 5.1° + 5.2° + 5.4° + 7.7 2de graad 01.02 + 5.1 + 06.28 (do) + 6.22 (dbl) + 06.08 (arb) + 07.03 + 07.04 3de graad 01.02 + 5.1 + 06.25 (do) + 06.14 (dbl) + 06.08 (arb) + 06.26 (do) + 06.15 (dbl) + 06.07 (arb) + 07.03 + 07.04	link naar webpagina: lesgeven over puberteit <ul style="list-style-type: none"> weten hoe hun lichaam verandert in de puberteit: beharing, hormonen, geslachtskenmerken, menstruatie, zaadlozing. verzorgen hun lichaam op een veilige manier. kunnen praten over de emoties die gepaard gaan met de puberteit. 	Introductie concepten, toepassing op zichzelf.	Herhaling en inspelen op vragen.		
	link naar webpagina: lesgeven over menstruatie <ul style="list-style-type: none"> kennen de anatomie van de inwendige geslachtsdelen. kennen het verloop van de menstruatiecycclus. kunnen zorg dragen voor hun comfort en hygiëne tijdens hun menstruatie. weten waar ze meer informatie of hulp kunnen vinden. 	Introductie concepten, toepassing op zichzelf.			
Voortplanting en anticonceptie 1ste graad 1.1 + 1.6 + 1.8 + 1.16 + 1.18° + 1.19 + 4.5 + 5.1° + 5.2° + 5.4 + 6.30A + 6.16B + 7.1 2de graad 01.02 + 5.1 + 06.28 (do) + 6.22 (dbl) + 06.08 (arb) + 07.02 + 07.03 + 07.04 3de graad 01.02 + 5.1 + 06.25 (do) + 06.14 (dbl) + 06.08 (arb) + 06.26 (do) + 06.15 (dbl) + 06.07 (arb) + 07.02 + 07.03 + 07.04	link naar webpagina: lesgeven over zwangerschap en voortplanting <ul style="list-style-type: none"> weten hoe een zwangerschap ontstaat en hoe ze een zwangerschap kunnen herkennen. weten waar ze hulp kunnen zoeken bij een ongewenste zwangerschap. kennen enkele factoren die invloed hebben op de vruchtbaarheid. denken kritisch na over maatschappelijke verwachtingen omtrent voortplanting en ouderschap. 	Introductie concepten, toepassing op zichzelf.	Herhaling en inspelen op vragen.	Gezond zwanger worden en maatschappelijke normen bespreken.	
	link naar webpagina: lesgeven over anticonceptie <ul style="list-style-type: none"> kunnen anticonceptie ter sprake brengen en durven er met hun ouders en lief over praten. maken een geïnformeerde en persoonlijke keuze voor anticonceptie. voelen zich verantwoordelijk voor correct anticonceptiegebruik. weten hoe en waar (nood)anticonceptie verkrijgbaar is en hoe ze die moeten gebruiken. kunnen informatie, hulp en ondersteuning vinden als ze vragen of problemen hebben. 	Introductie concepten, toepassing op zichzelf.	Bewuste keuze rond anticonceptie.	Herhaling en inspelen op vragen.	

<p>Genderrollen en -identiteit</p> <p>1ste graad 1.7 + 1.15 + 1.17 + 7.1 + 7.2° + 7.3 + 7.4 + 7.6 + 7.16°</p> <p>2de graad 01.02 + 05.01 + 07.02 + 07.03 + 07.04</p> <p>3de graad 01.02 + 05.01 + 07.02 + 07.03 + 07.04</p>	<p>link naar webpagina: lesgeven over gender en genderrollen</p>				
<p>Liefde en relaties</p> <p>1ste graad 1.7 + 1.8 + 1.15 + 1.16° + 1.17 + 1.18° + 1.19 + 5.1° + 5.2° + 5.4 + 7.1 + 7.2° + 7.3 + 7.4 + 7.6 + 7.16°</p> <p>2de graad 04.04 + 05.01 + 07.02 + 07.03 + 07.04</p> <p>3de graad 04.04 + 05.01 + 07.02 + 07.03 + 07.04</p>	<p>link naar webpagina: lesgeven over relaties en gevoelens</p>				
<p>Seksuele oriëntatie</p> <p>1ste graad 1.7 + 1.8 + 1.15 + 1.16° + 1.17 + 1.18° + 1.19 + 5.1° + 5.2° + 5.3 + 5.4 + 7.1 + 7.2°</p> <p>2de graad 05.01 + 07.02 + 07.03 + 07.04</p> <p>3de graad 05.01 + 07.02 + 07.03 + 07.04</p>	<p>link naar webpagina: lesgeven over seksuele oriëntatie</p>				
<ul style="list-style-type: none"> kennen het verschil tussen sekse en genderidentiteit en genderexpressie. weten dat gendernormen zowel positief als schadelijk kunnen zijn. weten hoe ze zich tot gendernormen willen verhouden. kunnen discriminatie op basis van gender herkennen en nemen een niet-discriminerende houding aan. 	<p>Introductie concepten, toepassing op zichzelf.</p>	<p>Herhaling en inspelen op vragen.</p>	<p>Gender op maatschappelijk niveau. (bv. loonkloof, genderquota)</p>		
<ul style="list-style-type: none"> weten dat sommigen zich niet identificeren met hun geboortegeslacht (transgender). weten dat genderidentiteit niet altijd in een vakje te stoppen valt. weten dat iedereen voor zichzelf kan bepalen hoe ze hun genderidentiteit uiten. 	<p>Introductie concepten, toepassing op zichzelf.</p>	<p>Herhaling en inspelen op vragen.</p>	<p>Je gender uiten via kledij.</p>		
<ul style="list-style-type: none"> bespreken hoe ze op een gepaste manier contact kunnen leggen met anderen denken na over hoe ze een duurzame relatie kunnen opbouwen denken na over hun eigen en de maatschappelijke verwachtingen over flirten en relaties. 	<p>Introductie concepten, toepassing op zichzelf.</p>	<p>Impact alcohol en drugs op flirtgedrag, reflecteren op verwachtingen en conflicten.</p>	<p>Herhaling en inspelen op vragen, maatschappelijke verwachtingen.</p>		
<ul style="list-style-type: none"> weten wat seksuele oriëntatie is, en dat het oké is om over je seksuele oriëntatie te twifelen. weten dat iedereen dezelfde rechten heeft. weten bij wie ze terecht kunnen met vragen over hun seksuele oriëntatie. denken kritisch na over discriminatie op basis van seksuele oriëntatie. 	<p>Introductie concepten, toepassing op zichzelf.</p>	<p>Verder werken aan empathisch vermogen.</p>	<p>Hulp bij coming-out, omgaan met discriminatie.</p>		

<p>Seks en de eerste keer</p> <p>1ste graad 1.7 + 1.8 + 1.19 + 5.1° + 5.2° + 5.4 + 7.16°</p> <p>2de graad 01.02 + 05.01 + 07.02 + 07.03 + 07.04</p> <p>3de graad 01.02 + 05.01 + 07.02 + 07.03 + 07.04</p>	link naar webpagina: lesgeven over de eerste keer				
	<ul style="list-style-type: none"> • maken een bewuste keuze of ze seks willen of niet, en onder welke voorwaarden seks voor hen oké is. • weten hoe ze seks leuk kunnen maken en wat ze kunnen doen als ze pijn of problemen ervaren. • weten bij wie ze terecht kunnen met vragen over seks. 	<p>Introductie concepten, toepassing op zichzelf.</p>	<p>Klaar voor de eerste keer? + moeilijkheden.</p>	<p>Herhaling en inspielen op vragen.</p>	
<p>Soa's en hiv</p> <p>1ste graad 1.8 + 1.15 + 1.16° + 1.17 + 1.18° + 1.19 + 5.1° + 5.2°</p> <p>2de graad 01.02 + 5.1 + 06.29 (do) + 06.21 (dbi) + 06.07 (arb) + 07.03 + 07.04</p> <p>3de graad 01.02 + 5.1 + 06.25 (do) + 06.14 (dbi) + 06.08 (arb) + 06.26 (do) + 06.15 (dbi) + 06.07 (arb) + 07.03 + 07.04</p>	link naar webpagina: lesgeven over soa's en hiv				
	<ul style="list-style-type: none"> • weten hoe ze zich kunnen beschermen tegen soa's en zich laten behandelen. • kunnen een condoom consequent en correct gebruiken. • kunnen hun gevoelens over beschermd vrijen bespreken. • weten waar ze terecht kunnen met vragen over soa's. 	<p>Introductie concepten, toepassing op zichzelf.</p>	<p>Emoties, verwachtingen en communicatie.</p>	<p>Communicatie, psychosociale impact, behandeling HIV.</p>	
<p>Grenzen en weerbaarheid</p> <p>1ste graad 1.8 + 1.16° + 1.18° + 1.19 + 5.1° + 5.2 + 5.3 + 7.4 + 7.5</p> <p>2de graad 01.02 + 04.04 + 05.01 + 07.02 + 07.03 + 07.04</p> <p>3de graad 01.02 + 04.04 + 05.01 + 07.02 + 07.03 + 07.04</p>	link naar webpagina: lesgeven over grenzen en weerbaarheid				
	<ul style="list-style-type: none"> • kennen het verschil tussen gewenste en niet-gewenste gedragingen. • kunnen non-verbaal en verbaal communiceren over hun seksuele grenzen. • weten bij wie ze terecht kunnen met vragen of problemen over lichamelijke grenzen. • de leerlingen weten hoe ze online hun grenzen kunnen bewaken. 	<p>Introductie concepten, toepassing op zichzelf.</p>	<p>Invloed alcohol en drugs, nee zeggen tijdens het flirten.</p>	<p>Privacy, groepsdruk en strafwet.</p>	

Media en seksualiteit	link naar webpagina: lesgeven over online sociale vaardigheden				
1ste graad 1.1 + 1.7 + 1.8 + 1.16° + 1.17 + 1.18° + 1.19 + BG 4.5 + 4.6 + BG 4.6 + 4.7 + 5.1° + 5.2° + 5.3 + 5.4° + 7.4 + 7.6 2de graad 01.02 + 04.04 + 05.01 + 07.02 + 07.03 + 07.04	<ul style="list-style-type: none"> kennen de sociale omgangsregels online. weten hoe ze online met elkaar kunnen flirten. weten dat ze moeten opletten met wat ze online zetten. weten hoe ze kunnen omgaan met online pestgedrag. kennen de belangrijkste risico's van de online wereld. 	Introductie concepten, toepassing op zichzelf.	Herhaling en inspelen op vragen.	Herhaling en inspelen op vragen.	
3de graad 01.02 + 04.04 + 05.01 + 07.02 + 07.03 + 07.04	link naar webpagina: lesgeven over sexting				
	<ul style="list-style-type: none"> weten dat sexting leuk kan zijn, als dat in onderlinge overeenstemming en vertrouwen gebeurt. weten hoe ze de risico's van sexting zoveel mogelijk kunnen beperken, en bij wie ze hulp kunnen zoeken als er iets misloopt. kunnen victim blaming herkennen en kritisch nadenken over gender bij sexting. 	Introductie concepten, toepassing op zichzelf.	Victim blaming + genderverschillen.	Sexting en de wet.	
	link naar webpagina: lesgeven over porno				
	<ul style="list-style-type: none"> kennen de voor- en nadelen van porno. kunnen op een kritische manier naar porno kijken. weten dat er verschillende soorten porno bestaan en kunnen zich daar een mening over vormen. 	Introductie concepten, toepassing op zichzelf.	Porno in een relatie.	Porno als commercieel product.	
	link naar webpagina: lesgeven over schoonheidsidealen				
	<ul style="list-style-type: none"> weten dat schoonheidsidealen cultureel bepaald zijn en veranderen in de tijd. kunnen kritisch reflecteren over mediaboodschappen, esthetische ingrepen en de schoonheidsindustrie. 	Introductie concepten, toepassing op zichzelf.	Lichamen in de media en pestgedrag.	Plastische chirurgie, tatoeages, piercings, make-up.	

Bronvermeldingen:

Frans, E., Franck, T., Janssens, K. & Storms, O. (2022). Normatieve lijst 2022. Sensoa Vlaggensysteem: seksueel gedrag inschatten en reageren. Sensoa: Antwerpen. <https://www.sensoa.be/sites/default/files/normatieve-lijst-sensoa-vlaggensysteem-2022.pdf>

Rutgers (2016). Richtlijn seksuele en relationele vorming. Visie, doelen en uitgangspunten. Rutgers: Utrecht. Richtlijn seksuele en relationele vorming - Gebaseerd op de 'Standards for Sexuality Education in Europe', BZgA en WHO/Europa - Webwinkel - Rutgers

Sensoa. (2013). RSV-Wijzer, een Vlaamse visie op relationele en seksuele vorming. Vlaams expertisecentrum voor seksuele gezondheid Sensoa. <https://pro.katholiekonderwijs.vlaanderen/download/content/09c16351-0cfe-478f-a1ee-aebc5882a1af/attachments/RSV-wijzer.pdf>

UNESCO (2018). International technical guidance on sexuality education An evidence-informed approach. UNESCO: Paris. <https://www.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/ITGSE.pdf>

WHO Regional Office for Europe and BZgA (2010). Standards for sexuality education in Europe. A framework for policy makers, educational and health authorities and specialists. Federal Centre for Health Education Bzga: Cologne. https://www.bzga-whocc.de/fileadmin/user_upload/BZgA_Standards_English.pdf

Hoofdredactie: Wannes Magits

Inhoudelijk advies: Steffie De Baerdemaeker, Katelijn Gijssels, Tara De Laet

Opmaak: Vicky Heylen

Coverbeeld: Getty Images

V.U.:

Chris Lambrechts
President Building, F. Rooseveltplaats 12 bus 7
2060 Antwerpen

Versie

Tweede versie, augustus 2023

Een uitgave van Sensoa vzw
© 2023 Sensoa

Toestemming is vereist voor overname van de teksten, op welke wijze ook.

Met steun van de Vlaamse Minister bevoegd voor het Gezondheidsbeleid.